

Bartus Gábor

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS REJTÉLYES FOGALMÁRÓL

„Állj! Halljam: ki vagy?”

(Shakespeare)¹

„Hiába mondom, hogy állj, / nem áll meg”

(Lovasi András)²

A fenntartható fejlődés (*sustainable development*) fogalmát először vélhetően Lester R. Brown használta *Building a Sustainable Society* című könyvében, 1981-ben. A fogalom politikai karrierje azonban az úgynevezett Brundtland-jelentés³ napvilágra kerülésével kezdődött 1987-ben. Az 1992-es Rio de Janeiró-i ENSZ-csúcscrtekezlet pedig már a politikai kánonba emelte a viharos sikert aratott fogalmat. Azóta nincs környezeti kérdésekkel kapcsolatos pártprogram, kormányprogram, publicisztika és egyetemi szakdolgozat e fogalom nélkül. Ráadásul ez az elv pártsemlegesnek, konszenzusosnak tűnik, éppúgy sikeres a bal-, mint a jobboldalon.⁴

A fenntartható fejlődés mindenki által jól ismerni vélt elve szerint „a jelen igényeinek kielégítése mellett a jövő generációkat sem lehet megfosztani saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől”. Azaz a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás során nemcsak rövidtávú, de hosszú távú gondolkodásra is szükség van, figyelemmel kell lennünk a még meg sem születetteknek. A konzervatívok pedig most már Edmund Burke-re úgy is gondolhatnak, mint a modern környezetpolitika megalapozójára. Burke 1790-ből származó szavai szerint az állam olyan társas viszony, ahol a célok „csak számos nemzedék elmúltával érhetők el; nem csupán az élők, hanem az élők, a már holtak, s a még meg nem születettek közötti társas viszony ez”.⁵

Azonban nem csak erről van szó, a fenntartható fejlődés hívei nem pusztán értelmes erőforrás-gazdálkodást, természeti örökségünk megóvását, a még meg nem születettekkel való társas viszony fenntartását akarják, hanem ennél többet. Ahogy a környezetvédelmi lexikon szócikke a fenntartható fejlődést magyarázza: „A fejlődés és környezet kérdései nem különállók, együttesen oldhatók meg. [...] Globális méretben elengedhetetlen az erőforrásokhoz való igazságos hozzáférés biztosítása, a szegénység, az egyes társadalmi csoportok között tátongó szociális szakadék áthidalása.”⁶ Mintha az egy országon belüli, intragenerációs egyenlőség megvaló-

¹ *Hamlet*, I. 1., Nádasdy Ádám fordítása.

² Kispál és a Borz: *Életigenlő szám*, 2002.

³ A jelentést az ENSZ által 1983-ban létrehozott bizottság (World Commission on Environment and Development) dolgozta ki Gro Harlem Brundtland norvég politikus vezetésével.

⁴ A politikai jobboldalon való sikerességhez lásd példaként az Európai Néppárt releváns politikai dokumentumait (www.epp-ed.eu).

⁵ Edmund BURKE: *Töprengések a francia forradalomról*, ford. Kontler László, Atlantisz-Medvetánc, Budapest, 1990, 190.

⁶ *Környezet- és természetvédelmi lexikon*, Akadémiai, Budapest, 2002, 344.

sításába belefáradt társadalmi mérnökök bukkannának fel itt, tudásukat újrahasznosítva most a nemzetek és a nemzedékek közötti egyenlőség biztosításán, az „Észak–Dél probléma” megoldásán fáradozva. A természeti környezet megóvásának egyébként szükséges programja tehát úgy látszik, alkalmas arra, hogy egalitárius és haladó politikát kapcsoljanak hozzá.

Mivel jelen írás a fenntartható fejlődés fogalmának egyféle bírálatát fogalmazza meg, világosan el kell különítenünk más kritikáktól, ahol a fogalom túlzott megalkuvását teszik szóvá. A radikális környezetvédők, egyes ökológiai közgazdászok szerint ugyanis elfogadhatatlan, hogy a fenntartható fejlődés – akár bizonyos feltételekhez kötve – egyáltalán lehetségesnek tartja a gazdasági növekedést.⁷ Ezen írás álláspontja ettől a kritikától különböző lesz, a fogalom alkalmazhatóságának problémáit más okokban véli megtalálni.

A növekedési vita

A fenntartható fejlődés elve közvetlen előzményének az 1970–80-as évek növekedési vitája tekinthető. A Római Klub felkérésére született *A növekedés határai* című tanulmány⁸ sötét jövőképevel rendkívül alkalmas volt a szakmai közösség és a közvélemény érdeklődésének felcsigázására. Az újmalthusianusok állítása szerint a gazdasági növekedésre alapozott társadalmi rendszerek, figyelembe véve a népességnövekedést és az egy főre eső fogyasztás rohamos bővülését is, képtelenek lesznek élelemmel ellátni az embereket, ki fognak fogyni a nyersanyagokból és végzetes módon tönkreteszik: felélik és kirabolják természetes környezetüket.

A tanulmány megjelenése (1972) óta eltelt egyharmad évszázad nem tudta minden kétséget kizáróan igazolni a tétel helyességét. Az ércek és fosszilis tüzelőanyagok nemhogy kifogytak volna, de ismert készleteik – a geológiai kutatások eredményességének javulásával, illetve a kitermelési technológiák fejlődésével – ma egyenesen nagyobbak, mint az 1970-es évek elején. (Természetesen az adott nem-megújuló erőforrás teljes mennyisége nyilvánvalóan egyre kevesebb lesz, de a kifogyásra való számításokkor a készletekhez szoktak viszonyítani.) A százmilliók éhhalálát jövendölő jósok ma élelmiszerfelesleget és csökkenő árakat láthatnak, valamint olyan kormányokat, akik külön támogatással vagy szabályozással próbálják a gazdákat kevesebb termelésre fogni. A 20. század éhínségei (1934: Szovjetunió, 1958–1961: Kína, 1980–90-es évek: Észak-Kelet-Afrika) az emberi gonoszságnak és butaságnak a következményei voltak, nem az emberi rablógazdálkodás káros mellékhatásaié.⁹

Mindazonáltal „a növekedés határai”-vita nyomán egyre erőteljesebbé vált az a meggyőződés, hogy a gazdasági növekedés felelőssé tehető a természeti erőforrások pusztításában, s ezért

⁷ A fenntartható fejlődés ilyen kritikáját lásd pl. MAJOR István – Oriol Herrera BONILLA: *Aglobalizáció hatása a trópusokra és az emberiség jövőjére*, Polgári Szemle 2006/1.

⁸ Donella H. MEADOWS – Dennis L. MEADOWS – Jorgen RANDERS – William W. BEHRENS: *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, 1972. Lásd még Donella H. MEADOWS – Jorgen RANDERS – Dennis L. MEADOWS: *A növekedés határai harminc év múltán*, ford. Déri Andrea, Kossuth, Budapest, 2005.

⁹ Vö. Wilfred BECKERMAN: *A pro-growth perspective = Handbook of Environmental and Resources Economics*, szerk. Jeroen C. J. M. VAN DEN BERGH, Edward Elgar, Cheltenham (UK) – Northampton, MA (US), 1999, 622–634.

legalábbis gyanús dolog. Megszületett a zéró növekedés, az állandó állapotú gazdaság ideája.¹⁰ A nagyszámú publikációt szült vita eredményeképpen a gazdasági növekedés és a környezetminőség kapcsolatának alábbi típusait azonosították.¹¹ A *moralisták* szerint a növekedés nem kívánatos, szükségtelen, mert nem járul hozzá a boldogság, a jól-lét növeléséhez. A *pesszimisták* szerint ugyan a növekedés hasznos lehetne, de hosszú távon azt lehetetlen fenntartani. A *technokraták* úgy vélik, a növekedés és a környezetminőség kompatibilisek. Lehetséges ugyanis a nem megújuló helyett megújuló erőforrásokat használni, tisztább technológiákat bevetni, újrahasznosítani az anyagokat, csökkenteni a környezetbe juttatott melléktermékek mennyiségét. Továbbá a technológiai fejlődéssel az egyre újabb beruházások révén a környezetre gyakorolt hatások is kisebbek lesznek. Az *opportunisták* szerint már lehetetlen visszagyömöszölni a szellemet a palackba: a növekedés az egyének és a vállalatok (a mikroökonómia) szintjén determinált, s nincs olyan központi akarat vagy tervező, aki képes lenne kontrollálni. Tetszik, nem tetszik, el kell fogadnunk, hogy a világ a természet kizsákmányolásának és saját létalapja felélésének irányába halad. Az *optimisták* ezzel szemben hisznek az egyének reflexív magatartásában, abban, hogy a környezeti degradációt látva az emberek csökkentik keresletüket a szennyező termékek és szolgáltatások irányában, s egyre többen hajlandók „vásárolni” a környezet minősége fenntartásának luxusjóságából, képesek az őket vezérlő elvek és értékek módosítására.

Az a vita, hogy milyen viszonyban áll egymással a gazdasági növekedés és a természeti erőforrások megővésének igénye, feltartóztathatatlanul vezetett el minket a fenntarthatóság elvének megjelenéséig.

Szintén összekapcsolódik a növekedés-vita és a fenntarthatóság kérdése a jövedelemmegoszlás, a gazdagság–szegénység, az egyenlőség kérdéskörével. A gazdasági növekedés kritikusai rendre nem mulasztják el bemutatni, hogy a világ leggazdagabb kisebbségének kezében összpontosul a megtermelt javak többsége – a világ legvagyonosabb ötszáz személyének összesített jövedelme nagyobb, mint a legszegényebb 416 millió emberé, mutat rá egy ENSZ-jelentés¹² –, s a növekedés a gazdagokat csak még gazdagabbá teszi, miközben mit sem csökken a szegénység, a „kiváltságosokat szisztematikusan juttatja hatalomhoz és forrásokhoz, hogy ezáltal még több kiváltsághoz jussanak”.¹³ Egy frissen megjelent egyetemi tankönyv szintén rámutat arra, hogy a fenntartható fejlődés eszméje nem pusztán egy, a természeti erőforrások hosszú távú optimális felhasználását célzó kritérium: „A világnépesség leggazdagabb egyötöde a fogyasztási javak összességének 86%-át veszi igénybe, mialatt a legszegényebb egyötödének abból csak 1,1% jut. A gazdagok 9-szer több halat és húst, 15-ször több energiát fogyasztanak, ők használják fel a papír 84%-át, és az ő tulajdonukban van a gépjárművek 84%-a. [...] Egyértelmű, hogy a gazdag nemzetek életstílusa nem fenntartható, nem egyeztethető össze a fenntartható fejlődés eszmeiségével.”¹⁴ Te-

¹⁰ Lásd pl. Herman DALY: *Steady-State Economics*, Island Press, Washington DC, 1991; *Ecological Economics. The Science and Management of Sustainability*, szerk. Robert COSTANZA, Columbia UP, New York, 1991.

¹¹ Jeroen C. J. M. VAN DEN BERGH – Ruud A. DE MOOIJ: *An assessment of the growth debate = Handbook of Environmental and Resources Economics*, 1999, 643–655.

¹² United Nations Development Programme (UNDP): *Human Development Report 2005*, New York, 2005, 4.

¹³ MEADOWS–RANDERS–MEADOWS: *I. m.*, 64.

¹⁴ VALKÓ László: *A fenntartható, környezetbarát fogyasztás = Környezet-menedzsment*, szerk. Kósi Kálmán – Valkó László, Typotex, Budapest, 2006, 272–273.

hát nem elég a természeti erőforrások ésszerű beosztása és megőrzése, a javakból az embereknek egyenlő(bb)en kell részesülni. A gazdagság nem fenntartható, avagy a fenntartható világban nincs helye a vagyoni különbségeknek?

A fenntartható fejlődés fogalmának problémái

1) Az egyenlőség kívánalma

Az ENSZ már idézett, az emberiség fejlődését évről évre bemutató jelentései kiemelt helyet biztosítanak a jövedelmi egyenlőtlenség bemutatásának. Bár az összképet továbbra is negatívnak ítélik, jelentős pozitív fejleményekről is beszámolnak. Az extrém szegénységben élők aránya globálisan az 1981-es 40,4%-ról 1990-re 28%-ra, majd 2001-re 21%-ra csökkent. A jelentés megállapítja, hogy mindez nem lett volna lehetséges a gazdasági növekedés nélkül. A fejlődő országokban az átlagos egy főre eső jövedelem növekedése a 90-es években 1,5% volt, háromszorosa a 80-as évekbelinek. 2000 óta az átlagos éves növekedés elérte a 3,4%-ot, ami duplája a fejlett országok átlagának.¹⁵

Ráadásul a nemzeti jövedelem (GDP) által reprezentált gazdagság vagy szegénység sokszor elfedi az életminőség (amit például a HDI¹⁶ mutatóval mérhetünk) valódi különbségeit, melyek a jövedelmi arányoknál kedvezőbbek lehetnek. A UNDP életminőséget számszerűsíteni célzó HDI-mérése szerint például ugyan Szaúd-Arábiának több mint másfélszer nagyobb a GDP-je Thaiföldnél, HDI-értékük azonos. Guatemalának mintegy kétszerese a nemzeti jövedelme Vietnamhoz képest, mégis ez utóbbi országban jobb az életminőség.¹⁷

A fenntartható fejlődés koncepciója anélkül, hogy megvizsgálná, a vagyoni különbségeknek mi a forrása, azok igazolhatók-e vagy sem, kategorikusan az anyagi, fogyasztási, jövedelmi egyenlőség mellett foglal állást. Ezzel egyben a fogalom Burke-tézissel való párhuzamossága is megszűnik. Burke számára ugyanis nemcsak a még meg nem születettek, hanem a már meghaltak is fontosak voltak, márpedig a nemzetek közötti mai jólét-különbség egyik forrása éppen a korábbi generációk eltérő teljesítménye. S mi fogja a ma élőket hatékony, a természeti értékeket is megóvó gazdálkodásra, minél kiemelkedőbb teljesítményre sarkallni, ha nem hajtja őket az a tudat, hogy áldozatvállalásuk, kemény munkájuk anyagi vagy tudásbeli gyümölcseit unokáik is élvezhetik majd, s hogy az unokák számára így átörökített tőke, s az annak használatából sarjadó gazdagság nem lesz gyanús a jólétet méricskélő egyenlősítőik számára? Joggal tarthatunk attól, hogy az örökhagyás (radikális jövedelemkiegyenlítő mechanizmusok általi) ellehetetlenítése éppen a befektetések és megtakarítások ellen, s az önző, folyó fogyasztás bővítése (azaz, többek közt, a természeti erőforrások kimerítése) mellett ható tényező lesz.

¹⁵ UNDP: *Human Development Report 2005*, 20.

¹⁶ Human Development Index, az UNDP által használt mutató az emberi életminőség mérésére.

¹⁷ *Uo.*, 23–24.

2) Az erőforrások adagolhatósága

A definíció szerint a fenntartható fejlődés alapvető célja a nemzedékek közötti igazságosság megteremtése a természeti erőforrásokhoz való hozzájutás tekintetében. Az ehhez kapcsolódó kritérium pedig, hogy bármelyik következő generáció számára a saját szükségleteik kielégítéséhez nélkülözhetetlen erőforrások rendelkezésre álljanak.

Először is figyelemre méltó, hogy a kritérium nem a jelenleg általánosan elismert emberi igényeket vetíti ki a jövőre, hanem feltételül szabja azt, hogy tudatában legyünk az évszázadokkal később élők szükségleteinek. Ezt a nyilvánvaló képtelenséget úgy enyhíthetjük, ha mégiscsak a mai szükségleteket tartjuk állandónak, irányadónak az idő folyamán. A fenntarthatóság teljesítése azonban így is problémás. A gyakorlati feladat a következő: osszuk be a rendelkezésünkre álló természeti erőforrásokat úgy, hogy a) a megújuló erőforrások (erdő, halpopuláció) használata (fakivágás, szennyező anyagok semlegesítése, halászat) ne veszélyeztesse az adott természeti tőkejóság folyamatos megújulását, és ezáltal következő időszaki hozamát; b) a nem megújuló erőforrásokat csak olyan mértékben termeljük ki vagy használjuk el, hogy az utolsó generáció számára is az éppen szükséges mennyiség még rendelkezésre álljon.

A megújuló erőforrások hosszú távon stabil használatának követelménye nem újdonság, s már a fenntarthatósági divat előtt vizsgált probléma volt, amit elsősorban a túlhalászási válságok vetettek felszínre. Az ökológusok válasza a problémára a fenntartható hozam fogalma lett, mely elmélet megpróbálja modellezni az adott élő szervezet populációjának dinamikáját, meghatározni a még a populáció fennmaradását nem veszélyeztető kivett hozam nagyságát. A probléma itt azért kezelhető,¹⁸ mert nincs különbség a rövid és hosszú távú fenntarthatóság feltételei között. Így nem szükséges ismernünk sem a jövő generációk számát (meddig lesz emberi élet a Földön?), sem jövőbeli szükségleteit. Ha magunk és gyermekeink számára megőrizzük egy megújuló erőforrást, akkor az ükunokáink számára is (feltéve, hogy a dédunokánk is így gondolja).

A megoldhatatlan feladatot a nem megújuló erőforrások elosztása (vagy a megújuló erőforrások fenntartható hozam feletti, irreverzibilis romlást előidéző megcsapolása) jelentené. Itt egy véges mennyiségű anyaghalmoz beosztása lenne a feladat úgy, hogy a) nem ismerjük az időtartamot, amíg az erőforrásnak rendelkezésre kell állnia; b) sok esetben nem ismerjük az erőforrás teljes elérhető mennyiségét (csak azt tudjuk, hogy az egy véges érték); c) nem ismerjük az adott erőforrások segítségével kielégíthető igények intenzitását és sokaságát a különböző korszakokban; d) nem ismerjük az adott korra jellemző technológiák sajátosságait a vizsgált erőforrás felhasználásának hatékonyságára vonatkozóan. Ha példaként lakásunk földgázfűtését szemléljük, s feltesszük, hogy a következő nemzedékek sem szeretnének majd télidőben fagyoskodni, akkor a) fogalmunk sincs, meddig lesz szükségünk földgázra a fűtéshez (s mikor helyettesíti ezt egy másik erőforrás a technológia fejlődése, változása során);¹⁹ b) nem tudjuk, még

¹⁸ Legalábbis sokáig kezelhetőnek tűnt, újabban mind elméleti, mind gyakorlati-tapasztalati kétségek merültek fel egyes megújuló természeti erőforrások fenntartható használatával kapcsolatban.

¹⁹ A fenntarthatóság tárgyalásakor sok szerző csak a természeti tőke, technológiai tőke helyettesíthetőséget vizsgálja, azt nem, hogy sokszor egy „új” természeti erőforrással helyettesítünk egy „régebbi”, lásd például a zab–kőolaj helyettesítést a közlekedésben.

mennyi lelőhelyre bukkannak a geológusok, s mennyi jelenleg ismert, ám gazdaságtalansága miatt kitermelhetetlennek ítélt mennyiségből válik készlet; c) nem ismerjük a fűtési szükségleteket befolyásoló aktuális éghajlati, időjárási viszonyok jövőbeni alakulását, s a népesség létszámát, megoszlását ezen övezetekben; s végül d) nincs információnk a fűtési rendszer hatékonyságára vonatkozóan, azaz hogy naponta mennyi földgázra lenne szüksége a későbbi generációknak a kívánatos hőmérséklet eléréséhez.

A feloldhatatlan helyzet itt az, hogy annak ellenére nincs a kezünkben gyakorlati eszköz a nem megújuló erőforrások beosztására, hogy elméletileg persze tudjuk, hogy egy véges, tehát valamikor a jövőben nagy valószínűséggel kimerülő anyaghalmazról van szó. A jövő generációk számára tehát biztosan egyre csökkenő mennyiségű nyersanyagkészlet áll majd rendelkezésre.²⁰ Ellenben tudományos ismereteink, technológiai színvonaluk és felhalmozott gazdasági tőkéjük nagyobb lesz a mai generációkéénál. A nemzedékek közötti viszony tehát – ebből a szempontból legalábbis – szükségszerűen aszimmetrikus és egyenlőtlen.

3) A fenntarthatóság mérhetősége

Az erőforrások „tervezett beosztása” helyett a fenntarthatóságot így különböző indikátorokkal próbálják jellemezni. A fenntarthatóság „mérésére” ma legtöbbször a HDI (Human Development Index), a GPI (Genuine Progress Index), az ESI (Environmental Sustainability Index) és az ökológiai lábnyom (Ecological Footprint, EF) mutatókat használják. Ezen mutatók azonban számos metodikai problémával terheltek, nehézkes a képzésükhöz szükséges megfelelő mennyiségű és megbízhatóságú adatok összegyűjtése, a számítások sokszor durva becsléseken vagy szubjektív *benchmarking* technikákon alapulnak. Az ESI mutatót például 76 adatból képzett 21 indikátor alapján állítják elő. Egy, az ENSZ számára, az indikátorokat kidolgozó szakértők által készített jelentés leszögezte: „A fenntartható fejlődés indikátorai mint stratégiai politikai eszközök biztosíthatnák a lehetőséget, hogy a fenntarthatóság általános koncepciója cselekvésekben is megnyilvánulhasson. Ma, mindazonáltal, távol vagyunk ettől.”²¹

A világ fenntarthatatlanságát hangsúlyozók ugyanakkor gyakran önkényesen válogatják ki az igazukat reprezentáló mutatókat. Ha például a HDI valóban a fenntarthatóságot méri, akkor miképpen tarthatjuk a világunkat fenntarthatatlannak, amikor a HDI-index folyamatosan nő? Az utóbbi évtizedben a Föld valamennyi régiójában pozitívan változott a HDI, s csak 18 olyan ország van, ahol 1990 óta csökkent.²²

Ha a fenntarthatatlanság valóban a gazdagok bűne lenne – mint azt a fenntarthatósági irodalom többsége állítja vagy sugallja –, akkor hogyan kerül az ESI fenntarthatósági mutató or-

²⁰ Feltéve, hogy nem amellett döntünk, hogy az egyenlőséget „az egyik generáció se fogyasszon semmi nem megújuló erőforrást” alapon valósítjuk meg. Ekkor azonban – kerozin vagy gázolaj híján – nem tudnánk elutazni a fenntartható fejlődésről szóló konferenciákra.

²¹ László Pintér – Peter HARDI – Peter BARTELMUS: *Sustainable Development Indicators – Proposals for the Way Forward*, International Institute for Sustainable Development, New York, 2005, v.

²² UNDP: *I. m.*, 21.

szágok szerinti ranglistájának legjobb tíze közé 7 „gazdag” ország?²³ Az ESI-t számító kutatók jelentésükben le is szögezik: „A környezeti fenntarthatóság és a gazdasági fejlettség közötti összefüggés sokrétű. Bármekkora is legyen a jövedelmi szint, minden országnak szembe kell néznie környezeti feladatokkal. [...] A fejlettség ezért nem végzetes a környezet számára.”²⁴

Sokkal borúlátóbbak lehetünk, ha a fenntarthatóság számszerűsítésére az ökológiai lábnyom mutatót használjuk. Az ökológiai lábnyom azt a területegységben (hektár, négyzetkilométer) kifejezett föld- vagy vízterületet jelenti, amely az adott népesség adott életvitelének korlátlan hosszú ideig való fenntartásához szükséges lenne, ideértve az összes erőforrás kitermelését és az összes szennyezőanyag és hulladék semlegesítését. A közkezen forgó EF-grafikonok azt mutatják, hogy az emberiség az 1970-es években túllépte a rendelkezésére álló biokapacitást, és számított lábnyoma nagyobb, mint a Föld termékeny területe. A fejlett gazdaságú országok átlagpolgára mai fogyasztásának biztosításához 4 hektár területre van szükség, miközben a Föld egy lakosára átlagosan csak 1,5 hektár ökológiailag produktív terület jut.

Amennyire látványos, olyannyira pontatlan mutató az EF. Mivel nem képes a javak mind-egyikére kiszámítani a tényleges földhasználat nagyságát, néhány jellemző termék átlagos terület-igénybevétele alapján általánosít, ami szükségszerűen hagyja figyelmen kívül a technológiai sokszínűségét vagy a regionális eltéréseket. Továbbá nem veszi figyelembe például, hogy egy-egy terület (például erdő) egyszerre több szolgáltatást is képes nyújtani.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a különböző mutatók között nincs egyezés abban, hogy az adott társadalom fenntartható-e vagy sem. Az ESI és az EF között egyenesen negatív az összefüggés.²⁵ Azaz ha egy ország jól szerepel a lábnyom-mérésben, kevésbé jól teljesít az ESI mutató szerint. Ha előlről nézzük, fenntartható, ha hátulról, nem az.

4.) A nemzedékek közötti igazságosság megvalósíthatósága

Nem elkerülhető egy kitérő a tekintetben sem, hogy elvileg – a fentebb felsorolt gyakorlati problémák megoldását feltételezve – lehetséges-e egyáltalán a fenntartható fejlődés mint a nemzedékek közötti igazságosság egy formájának megvalósítása. Huoranszki Ferenc szerint az elméleti problémák nehézsége miatt legfeljebb csak rendkívül nehezen.²⁶ Ennek oka, hogy a disztributív igazságosságot mérő elvek használhatatlanok a nemzedékek közötti viszonyban: a meritokratív és egyenlőségi elvek azért, mert személyekre szabottak, kollektívumokra alkalmazhatatlanok, az utilitarizmus szélsőséges megoldáshoz (vagy a folyó fogyasztás szélsőséges felértékelődéséhez, vagy – éppen ellenkezőleg – a felhalmozás érdekében történő önsanyargatáshoz)

²³ Ezek, a rangsorolás rendjében: Finnország, Norvégia, Svédország, Izland, Kanada, Svájc, Ausztria. Lásd Daniel C. ESTY – Marc LEVY – Tanja SREBOTNJAK – Alexander DE SHERBININ: *2005 Environmental Sustainability Index. Benchmarking National Environmental Stewardship*, Yale Center for Environmental Law & Policy, New Haven, 2005.

²⁴ *Uo.*, 2, 25–28.

²⁵ A 2005-ös ESI és a 2002-es EF mutatók között a regresszió-számítás eredménye $R^2=0,15$, a korreláció negatív. *Uo.*, 385.

²⁶ HUORANSZKI Ferenc: *A nemzedékek közti igazságosság*, *Századvég* 1994/1., 57–65.

vezetne, a rawlsiánus különbözeti elv pedig elfogadhatatlan következménnyel (a jelen generáció egyértelmű preferálásával a későbbiekkel szemben) járna. A szerző következtetése, hogy a nemzedékek közti igazságosság – amely fogalom inkább csak metaforikus értelemben használható – rendező elve a stabilitás és a kontinuitás kell legyen.

Van-e megoldás egyáltalán?

A fenntartható fejlődés fogalmának tehát nincsenek biztos filozófiai alapjai; operatív alkalmazása elé jelentős akadályt gördít, hogy képtelenek vagyunk az emberiség igényeit, technológiai és tudásbeli fejlődését és erőforrások iránti kereslete struktúrájának változását hosszú távon előrejelezni; nem tudjuk a fogalom jellemzőinek való megfelelést akár csak megközelítően pontosan mérni; s végül, minden alap nélkül integráljuk ezen elvbe az egyenlőség, a jövedelmi kiegyenlítés kritériumát, mintha az egyenlőtlenség feltétlenül kiiktatandó zavar volna.

Az előbbiek során nem a mellett szerettem volna érvelni, hogy teljességgel érdektelen kérdés, milyen világot hagyunk örökölni, s nem is a mellett, hogy a természettel való kapcsolatunk harmonikus és problémamentes lenne (dehogyn!), csupán a mellett, hogy a fenntartható fejlődés elve – úgy, ahogyan arról ma gondolkoznak, és ahogyan azt manapság megpróbálják gyakorlati intézkedésekké transzformálni – alkalmatlannak látszik ezen kérdés gyakorlati kezelésére. Nem hihetünk ugyanis abban, hogy az a tervező ész, amelyik a szocializmusban még arra is képtelen volt, hogy megfelelő színvonalú árukínálatot biztosítson a saját generációja számára (s mindamellett jelentős pusztítást hajtott végre a környezetben is), vagy a jóléti piaci körülmények között is lehetetlen volt hosszú távon fenntartható egészségügyi vagy nyugdíjrendszereket kialakítania, majd alkalmas lesz a jövő generációk szükségletének meghatározására, az ahhoz szükséges erőforrások intergenerációs adagolására. Úgy látszik, a társadalmi tervezők vállalkozókedve és magabiztossága az állandó pont a történelemben.

Ha egyáltalán létezik bármilyenfajta megoldás a világnak a következő nemzedékek számára való megfelelő megőrzésére, az nyilván nem összekapcsolt szuperszámítógépek végtelen során futó, a felhasználható erőforrások mennyiségét számoló algoritmusoktól fog függni. Ha hajlamosak volnánk elfogadni azt, hogy a természeti erőforrások szisztematikus és rohamos pusztítása a 20. századi jóléti társadalmak következménye, akkor érdemes felfigyelni arra, hogy ez a kor nemcsak a hihetetlen műszaki fejlődés vagy a népesség növekedésének kora, hanem az egyén vágyait intézményesen kordában tartó közösségek (család, település, egyház) válságaié is. Márpedig a „távoli nemzedékek addig hallathatják hangjukat, amíg léteznek olyan szokások, intézmények és gyakorlatok, amelyek nemzedékeken ívelnek át, és gátat szabnak a vágyak azonnali kielésének”.²⁷

Ma mintha nem látnánk az erdőtől a fát. Miközben szörnyülködünk a világ fenntarthatatlanságán, vagy szégyenkeznénk saját gazdagságunk, sikerességünk miatt, elszalasztjuk saját környezetünk megővésének esélyeit. A józanul gondolkodó, ép erkölcsi érzékkel rendelkező em-

²⁷ Roger SCRUTON: *A liberál-konzervativizmus és Közép-Európa = Mi a konzervativizmus?* ford. Jónás Csaba, Osiris, Budapest, 1995, 225.

berek helyi közösségei és a jó élet előfeltételeit védő intézmények alkalmasak lennének arra, hogy gondos mérlegelés után például korlátozzák a jelentős levegőszennyezést, zajt és zsúfoltságot okozó gépjárműforgalmat, kikényszerítsék a területükön megtelepedő üzemek környezetkímélő technológiával való felszerelését, megakadályozzák kedvenc réjtjük fantáziátlan bevásárlóközpont-dobozokkal való beépítését, vagy elősegítsék mezőgazdasági hulladékaik energetikai hasznosítását, s legfőképpen igényesen válogassák meg élelmiszereiket, fogyasztási cikkeiket és eszközeiket. Viszont ködös utópiákat hajkurászni, magunkat tisztázatlan fogalmak uralmának alávetni (még ha azok szerepelnek is a környezetvédelmi lexikonban), reméljük, nem lesz fenntartható.

